

RESSENYA A DOMINIQUE DE COURCELLES, *VIATGE PER LA HISTÒRIA I LA LITERATURA DE LES TERRES CATALANES*,
INSTITUT UNIVERSITARI DE FILOLOGIA VALENCIANA, ALACANT, 2017, 621 pp., ISBN: 978-84-617-7986-4

REVIEW TO DOMINIQUE DE COURCELLES, *VIATGE PER LA HISTÒRIA I LA LITERATURA DE LES TERRES CATALANES*,
INSTITUT UNIVERSITARI DE FILOLOGIA VALENCIANA, ALACANT, 2017, 621 pp., ISBN: 978-84-617-7986-4

ISABEL DE RIQUER
riquer@ub.edu

RALB
IRCVM
Universitat de Barcelona

Dominique de Courcelles, directora del Centre National de la Recherche Scientifique, directora de programa del Collège Internationale de Philosophie, membre corresponent de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i de l'Institut d'Estudis Catalans, així com membre del projecte Digicotracam i del Consell Científic Internacional de l'IVITRA.

El llibre *Viatge per la història i la literatura de les terres catalanes* de la Dra. Dominique de Courcelles [D. de C.] ens invita a acompanyar-la per un recorregut literari, històric, filosòfic, religiós i artístic molt seductor que comprèn una dilatada geografia per les regions del sud de França, o Catalunya Nord,

catalanes, valencianes i balears que tenen en comú la parla catalana. Si la geografia és ampla també ho és la cronologia: del segle XIII al XVII, que en ocasions molt oportunes i concretes, s'allarga fins el XVIII o el XX.

El llibre, de 612 pàgines, recopila les recerques i els estudis, alguns inèdits, que durant més de trenta anys ha elaborat D. de C. i que agrupa en quatre grans temes.

El primer, *Catalunya, València, Les Illes Balears: societat, cultura, política*, està integrat per tres seccions: «Societat i Cultura», «Espai i política», i «Guerres». La dialèctica incessant entre la llengua catalana i el poder que caracteritza la primera modernitat es visible en els llibres, la impremta i la creació artística fins a l'època contemporània marcada per la Guerra Civil, per exemple a Mallorca.

El segon tracta de *Religió i Literatura*. L'estudi dels « Goigs » ha estat sempre un dels interessos primordials de D. de C., i el tema de la seva tesis doctoral (1988), contemplats des de varies perspectives : els hagiòtopònims, les titularitats de les esglésies parroquials i de les capelles i els poemes impresos en honor dels sants, de la Mare de Déu i de Crist. La gran dispersió dels materials, força heterogenis quant a la forma, les modalitats i els factors històrics que els determinen, fa concloure a D. de C. que «els conceptes duradors però alhora provisionals i mutables, de marge, de límit, de llindar entre dos mons, la cristiandat i l'islam, tenen una importància fonamental per a l'organització i el manteniment dels llocs sagrats de Catalunya, com així per a la creació de la “nació” catalana o l'elaboració d'un gènere original d'oracions», els goigs. Sota el títol «Literatura sagrada» D. de C. explora alguns usos de llengua vernacla a finals de l'edat mitjana en textos com les *Flos sanctorum*, la *Llegenda àuria* o la Bíblia.

El tercer capítol està dedicat als *Estudis lul·lians*. L'any 1992 l'autora va consagrar a la figura i el pensament lul·lià un llibre, publicat anys després en català sota el títol: *La paraula arriscada de Ramon Llull*, Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2012; Premi Serra d'Or, 2013. El recull de textos que presenta ara s'endinsa en la poètica i la filosofia de Ramon Llull «un dels primers filòsofs laics del món occidental, humanista entre els monoteïsmes, home de raó i fe».

El quart capítol, titulat *València*, s'estructura a partir dels comentaris sobre les importants obres literàries que van sorgir durant el segle XV en el País Valencià, que D. de C. torna a llegir i comentar des de noves perspectives lingüístiques, històriques, filosòfiques i teològiques: *Curial i Güelfa*, la *Història de santa Magdalena* de Roís de Corella, la *Vita Christi*, d'Isabel de Villena, el *Tirant lo Blanch* i el «jo» poètic d'Ausiàs March.

El cinquè capítol està tot ell dedicat a Sor Isabel de Villena. L'abadessa del monestir de les clarisses de la Santíssima Trinitat de València i «gran doctressa», s'uneix a una magnífica galeria de dames lletrades de les terres catalanes. Autora d'una *Vita Christi*, impresa l'any 1497 a instàncies de la nova abadessa sor Aldonça de Montsoriu i dedicada a la reina Isabel la Catòlica «molt alta, molt poderosa molt cristiana reina i senyora». En aquell temps les *Vitae Christi*, uns relats que proposen gloses i meditacions sobre la vida de Crist i de la Verge, adquiriren poc a poc una importància fonamental

per a la vida dels cristians que no podien tenir accés als textos bíblics. La traducció d'aquestes *Vitae* a les llengües vernacles les converteix en una interpretació personal de les lletres sagrades i en una creació literària, molt remarcable en el cas de nostra abadessa.

Sor Isabel de Villena escriu el llibre «en romanç, perquè los simples e ignorants puguen saber e contemplar la vida e mort del nostre redemptor e senyor Jesús». Escriu, doncs, la vida de Crist en català perquè és la llengua de cada dia, la llengua materna, la dels ignorants i la de les dones que no són nobles ni religioses. A les fonts de la *Vita Christi* de l'abadessa de València, trobem l'evangeli apòcrif de Mateu, la tradició de la llegenda àuria, la *Vita Christi* d'Eiximenis i altres llibres no sempre ben localitzables (a la biblioteca del convent de la Trinitat havien fet generoses donacions de llibres la reina catòlica, el vicari general de València i altres personalitats). A aquests, es poden afegir lectures profanes de la seva època que estaven de moda arreu d'Europa: la literatura cavalleresca.

Potser un dels trets que caracteritza la *Vita* d'Isabel de Villena és el gran espai que dedica a la Verge com a mare de Crist i a altres dues dones, Maria Magdalena i la Samaritana, que apareixen a la vida pública de Crist per donar «una imatge de memòria ben apta per a impressionar les seues filles, les monges lectores, en primer lloc, i un conjunt de lector i lectors, després». D. de C. destaca la interpretació del Sant Sopar que fa Isabel de Villena en que, tot seguint el relat de la Vulgata, l'escriptora elimina els versicles de la institució de l'eucaristia per afegir, en boca dels deixebles, les seves pròpies consideracions sobre la identitat del successor de Crist. En quant a la trobada de Jesús i la Samaritana «en persona de totes les dones», l'abadessa destaca que és a ella, la dona humil, a la qual Crist comunica «lo secret tan amagat de la redempció humana».

Voldria fer notar la constant presència femenina des de les primeres pàgines aquest llibre tan voluminós. Al dedicar Francesc Eiximenis *Lo Libre de las dones*, llibre «tot de dones», a dona Sança Ximenis de Arenós, comtessa de Prades, el frare reconeix la importància en la vida social de les dones, concepte que, en aquesta època i en aquest context, només és referit a les dones de la noblesa, les dames. Els escriptors medievals no només van escriure llibres de devoció perquè les seves lectores fossin piadoses i honestes. Bernat Metge dedica la seva novel·la sentimental *Història de Valter et de la pacient Griselda*, versió en català de la traducció llatina feta per Petrarca de l'última novel·la del *Decameró* de Boccaccio, a la senyora Isabel de Guimerà i declara que amb la seva obra vol «complaure a les dones virtuoses», probablement per allunyar-les d'aquelles lectures que blasma a *Lo somni*:

Elles entenen ésser en gran felicitat [...] saber parlar diverses lengatges, recordar moltes cançons e noves rimades, al legar dits de trobadors e las Epístolas de Ovidi, recitar les ystòrias de Lançelot, de Tristany, del rey Artús e de quants amorosos són stats a lur temps. III.

Les mateixes dons a les que es dirigeix Eixemenis que, com els homes,

[perden] lor temps en legir coses inútils e falses e trufadores, axí com fan aquells que ligen lo libre de Na Guineu o lo libre de Tristany o de Rotlan o semblants pagueses; car, com diu sanct

Ambròs, hom chrestia, a qui Déus ha dades e lexades tantes meravelloses Scriptures e tantes precioses qui parlen de tot ço que l'hom pot desitjar, fort és culpable si totes aquestes coses aytals lexa e recorra a llibres trufadors e monçoneguers. *Primer del Chrestia*, CCCXLII.

Advertències a les qual no trigarà en adherir-se Fray Antoni Canals

Ací pot entendre vostra devoció que hom deu legir llibres aprovats, no pas llibres vans, així com les faules de Lançalot e de Tristany, ni el Romanç de la guineu, ni llibres provocatius a cobejança, així com llibres d'amors, llibres d'art d'amar, Ovidi De Vetula, ni llibres qui són inútils, així com de faules e de rondalles, mes llibres devots, llibres de la fe cristiana, on està nostra salvació. Antoni Canals, *Carta de sant Bernat a sa germana*.

La prohibició d'aquestes obres franceses, occitanes i llatines, ja traduïdes al català, ens mostra l'èxit que tingueren i la seva gran divulgació a través de l'encàrrec de còpies i dels préstecs i, més tard, donant-les a la impremta. A Barcelona i a València es reunien les dames lectores a amb una intenció que depassava el mer gaudi del contingut del llibre. I així, van sortint en el llibre de D. de C. Beatriu de Pinós, Isabel de Suaris, Isabel Pellicer, Isabel de Villena, Aldonça de Monsoriu, Aldonceta Corella, Violant Monpalava i d'altres més. Nobles les unes, monges les altres, totes llegeixen, comenten els llibres, els escriuen, impulsen la seva publicació, els guarden curosament a les biblioteques particulars de les seves cambres, encara que «no llegeixen de la mateixa manera, no tenen les mateixes expectatives ni els mateixos interessos». Fixem-nos que quasi haurem d'arribar al segle XX per trobar dones ben allunyades de la cort, del estatus social elevat, de l'ambient familiar culte i dels convents i monestirs, que, de manera professional, llegeixen tot, escriuin llibres de totes les matèries, els editin, promocionin els millors escriptors (homes o dones), siguin llibreteres venent i aconsellant lectures i col·loquin curosament els llibres en les biblioteques per tot el món.

Un gran interès han tingut sempre les cartes que Estefanía de Requesens envià a la seva mare quan es trobava a Castella a la cort de Carles V, perquè el seu marit, Juan de Zúñiga, va ser anomenat preceptor de Felip (el futur Felip II). D. de C. estudia en un llarg capítol el contingut de les cent dues cartes en les que Estefania, dirigint-se a la seva mare, li ret comptes de la seva gestió i ús del béns dels Requesens, dona notícies de la seva situació personal, ja que està perpètuament embarassada, li relata les converses i els costums de la vida cortesana; i li parla de l'afecte que sent per ella l'emperadriu Isabel de Castella i de la salut del seu marit. Tot i acceptar que es doni els fills una educació castellana, Estefania no renuncia de cap manera als seus costums quotidians catalans.

I al costat de les dames nobles i de les religioses instruïdes, com sor Isabel de Villena, no podia faltar una santa i màrtir, en aquest cas Santa Margarida. La *Llegenda àuria* ja havia narrat la vida d'aquesta jove, filla de pares pagans que adoraven el dimoni. Cristianitzada per una nodrissa i per l'Esperit Sant, és empresonada per un tirà cruel i torturada amb nombrosos suplicis que no aconseguen nafrar el seu cos. A la presó i envoltada d'àngels és decapitada. Aquesta «vida» coneguda a Catalunya i en català a través de les *Flos sanctorum*, «Flors dels Sants», va tornar a ser redactada en forma de poema,

un «goig», imprès a Barcelona el 1674, amb afegits cridaners: Margarida venç un drac i és protectora de les dones que durant el part es troben en perill de mort. D. de C. dona la seva visió del poema en el que veu la sostinguda oposició entre dos mons; el femení de la religió i el masculí del paganisme i el poder. Important és també l'estudi de la nostra autora sobre la *Història de santa Magdalena* del valencià Joan Roís de Corella, dedicada a «Flors de Valterra», *senhal* o pseudònim que encobreix la dama Lionor Flors, vídua de Francesc de Vallterra. La Magdalena de Roís de Corella reuneix les característiques de Maria, germana de Marta i de Llätzer, de la dona de la unció de Betània i de Maria de Magdala, testimoni privilegiat de la mort i resurrecció de Jesús. Maria Magdalena gaudia d'innombrables representacions pictòriques al conjunt del estats de la Corona d'Aragó, sobre tot amb el flascó de perfum a la mà amb el que llegendàriament havia ungit el cap i els peus de Crist, imatge que Corella assoleix representar literàriament com les «aromàtiques llàgrimes» de la santa.

Es de remarcar, i de lloar, que aquestes variades presències femenines que surten al llarg del llibre de D. de C. no estiguin totes reunides amb el mateix títol. No han estat considerades com un «capítol apart», com una singularitat, com si fossin diferents als homes erudits, sinó que apareixen on cal, segons la funció que van tenir durant la seva vida: reines, dames de la noblesa, abadesses, religioses, escriptores, lectores, traductores, promotores de llibres, protagonistes de textos d'esbarjo o pietosos, models a seguir o a rebutjar. Tota mena de dones de les terres catalanes apareixen mesclades amb el homes de la seva època que també van ser nobles, cavallers, religiosos, escriptors, traductors o protagonistes reals o de ficció, tots units per la cultura, la alta cultura, i la llengua emprada.

El llibre en el qual la Dra. Dominique de Courcelles ha recollit la seva llarga trajectòria de recercadora i estudiosa de les lletres catalanes des de múltiples perspectives, com hem senyalat, ens ofereix un panorama ampli, precís i molt personal de la història i la literatura de les terres catalanes.